

درس هفتم:

اخلاق دانشوری

اهداف درس

۱	آشنایی با راهبردهای کلان در دانشوری؛
۲	آشنایی با کدهای اخلاقی در فرایندهای آموزشی - پژوهشی و ارتباط های علمی؛
۳	توانمندسازی دانشجو در عبور از چالش های اخلاقی در فعالیت های علمی و
	فکری، مانند سرقت علمی.

مقدمه: آگاهی و دانش در نگاه دینی

آگاهی قدرت عمل و انتخاب فرد را افزایش می دهد. آگاهی این هنر را دارد که انسان را در بین انتخاب a و b جهت دهی کند. جهل و نادانی از یک انتخاب می تواند عاقبت انسان را ختم به شر کند. در نگاه دینی، ارزش هر فرد به میزان عقل و آگاهی اوست. وقتی در محضر امام صادق علیه السلام سخن از عبادت فراوان عابدی شد، حضرت فرمود: «عقل او چگونه است؟» گفتند: «نمی دانیم.» فرمود: «همانا ارزش و ثواب به قدر عقل فرد است.»^۱ حضرت ارزش عبادت و ثمره کوشش هرکس را به اندازه عقل او دانسته و ثواب را بر کیفیت و نه کمیت مترتب دانسته و برتری انسان را نه معلول عوامل اعتباری ناپایدار، بلکه به عقل دانسته است. عقل نیازمند نوری است که میدان دید آدمی را وسعت بخشد و دقت انتخاب های او را افزایش دهد و از خطا در قضاوت های او را بکاهد. این نور همان علم است. از این رو، امیرالمؤمنین علیه السلام می فرماید: «علم چراغ عقل است»^۲ و «برتری انسان ها به دانش و عقل است، نه مال و نسب»^۳.

کسی که می خواهد انتخاب های درستی در مسیر زندگی داشته باشد و بهترین بهره را از دوره های زندگی (مثلاً دوره دانشجویی) ببرد باید براساس آگاهی و علم حرکت کند. روایات زیادی به اهمیت و جایگاه مهم و نقش حساس علم اشاره کرده اند:

۱. «كَيْفَ عَقْلُهُ؟ قُلْتُ: لَا أَدْرِي، فَقَالَ: إِنَّ الثَّوَابَ عَلَى قَدْرِ الْعَقْلِ» (شیخ کلینی، اصول کافی، ج ۱، ص ۱۲).

۲. «الْعِلْمُ مُضْبَحُ الْعَقْلِ» (تمیمی آمدی و جلال الدین محدث، شرح غررالحکم خوانساری، ج ۱، ص ۱۴۴).

۳. «يَتَفَاوَضُ النَّاسُ بِالْعُلُومِ وَالْعُقُولِ لَا بِالْأَمْوَالِ وَالْأَصُولِ» (همان، ج ۶، ص ۴۷۲).

«الْعِلْمُ دَلِيلٌ^۱؛ علم راهنماست.»

«الْعِلْمُ أَصْلُ كُلِّ خَيْرٍ^۲؛ علم ریشه هر خیری است.»

«الْعِلْمُ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ^۳؛ علم به حقیقت رهنمون می شود.»

همچنین گفته شده است که علم زندگی می بخشد و انسان در پرتو دانش، به شکوه و بزرگی می رسد:

«الْعِلْمُ حَيَاةٌ^۴؛ علم حیات بخش (و بلکه خود زندگی) است.»

«الْعِلْمُ جَلَالَةٌ^۵؛ علم موجب جلالت است.»

«الْعِلْمُ مَجَلَّةٌ^۶؛ علم بزرگی می آورد.»

جهت دهی علم به انتخاب های انسان مؤمن سبب می شود هزینه های انتخاب کاهش یابد و اشتباهات در زیست فردی و اجتماعی انسان کمتر شود و بخش زیادی از مسیر موفقیت طی گردد. روشن است که در این دنیا هر چیز پربها و ارزشمندی به آسانی به دست نمی آید و به چنگ آوردن آن نیازمند تلاش و مراقبت های خاص است. علم هم فرشته ای زیباروی و زیباخوی، اما لطیف و زودرنج است که به چنگ آوردن و نگه داشتن آن نیازمند مراقبت های فکری و رعایت آداب رفتاری خاصی است که اگر به آن ها توجه نشود، روی زیبای خود را نهان می کند. این مراقبت ها و آداب همان اخلاق علمی و آداب دانشوری اند. از سوی دیگر، موفقیت در هر اجتماعی در گرو احترام گذاشتن به ارزش های آن اجتماع و برقراری ارتباط مثبت، سازنده و پایدار با اعضای آن است. دانشگاه هم اجتماعی خاص و تخصصی و متشکل از انسان های با ظرافت و حساسیت های زیاد و فرهیخته است. در چنین اجتماعی لازم است فرد به ارزش های حرفه ای بیشتر توجه کند و ظرافت های رفتاری را بیشتر رعایت کند تا امکان ارتباط مؤثر و سازنده فراهم گردد. این روابط مثبت و سازنده در همه فعالیت های صنفی و حرفه ای از فرد دانشگاهی و به ویژه شخص دانشجو حمایت خواهد کرد.

۱. همان، ج ۱، ص ۴۱.

۲. همان، ص ۲۰۵.

۳. همان، ج ۲، ص ۷.

۴. همان، ص ۵۱.

۵. همان، ص ۴۸.

۶. همان، ص ۵۵.

موفقیت در دستیابی به اهداف زندگی دانشجویی مشروط به دو چیز است: حرکت براساس اصول هدایت‌گر کلی (راهبردهای کلان در دانشوری) و رعایت دستورالعمل‌های جزئی (کدهای اخلاق دانشوری).

۱. راهبردهای کلان در دانشوری

ده راهبرد کلان در دانشوری عبارت‌اند از:

۱-۱. سخت‌کوشی و همت بلند و هدف عالی

درک لذت علم‌آموزی مشروط به جدیت در این امر است. یافتن راه‌های جدید در دانش‌ها نیز مشروط به جدیت است. گاه لذتی که یک دانشمند از یافتن راه‌حلی جدید برای مسئله علمی می‌برد بالاتر از لذتی است که یک حاکم از قدرت بلامنازع خویش می‌برد، و این مسئله تجربه‌کردنی است، نه شنیدنی و حفظ‌کردنی.

۱-۲. نظم فکری و آرامش ذهن

یکی از عوامل موفقیت انسان‌ها نظم فکری است. تاریخ علم پر است از دانشمندانی که نبوغ فکری نداشتند، ولی نظم فکری داشتند و موفق شدند. نظم فکری، ضمن سامان‌دهی به ذهن و روان انسان، حرکت علمی فرد را مدیریت می‌کند. چنین فردی مدام از این شاخه علمی به آن شاخه نمی‌پرد و سیر حرکت علمی او کاملاً منطقی و قابل دفاع خواهد بود. یکی از پیامدهای نظم فکری، آرامش درون است. فردی که دارای نظم فکری است از لحاظ ذهنی و روانی دارای آرامش است. این آرامش زمینه رشد و خلاقیت را در تولید علم فراهم می‌کند.

۱-۳. تواضع و احترام و ادب

اصل انصاف اقتضا می‌کند فرد به‌رغم امتیازهای ظاهری، مانند رتبه بالا در کنکور، بهره‌مندی مالی، انتساب به خانواده‌های سرشناس، و بهره هوشی بالا نسبت به دانشجویان دیگر، باوری متواضعانه داشته باشد و در تعامل با دیگران، نگاهی از بالا و تبخترآمیز نداشته باشد. رشد علمی مستلزم نگاه متواضعانه به دیگران است. غرور تلاطمی را در انسان ایجاد می‌کند که ناخواسته جلو خیر را می‌گیرد. فرض کنید در موقعیتی هستید که در فهم درس X خود را برتر از دیگران می‌دانید. اتفاقاً یکی از دانشجویان سال پایین‌تر، درباره مسئله‌ای